

szych trzech wieków Kościoła oraz ze sprzecznością poglądów co do wielu istotnych zagadnień związanych z początkami chrześcijaństwa i genezą oraz czasem powstania i upowszechnienia się monarchicznego episkopatu.

ADAM VETULANI (Kraków)

Miroslav Boháček, *Literatura středověkých právních škol w rukopisech kapitulní knihovny olomoucké*, Rozprawy Československé Akademie Věd, R. 70, z. 7, Praha 1960, s. 87.

Studium prof. M. Boháčka o pomnikach średniowiecznej literatury prawniczej w rękopisach dawnej biblioteki kapitulnej w O.omuńcu stanowi nie tylko donicły przyczynek do dziejów kultury prawniczej u naszego sąsiada (w pewnych okresach dziejów silnie promieniującej na nasz kraj), lecz równocześnie wzbogaca literaturę europejską, która w ostatnich czasach szczególnie pilnie zajmuje się historią nauki prawa rzymskiego i kanonicznego w średniowieczu. Gdy do rozwoju badań nad dziejami kanonistyki silnie przyczyniło się ogłoszone przed wojną przez prof. St. Kuttnera, obecnie dyrektora Institute of Research and Study in Medieval Canon Law, *Repertorium de Kanonistik* (1937), to dzieje średniowiecznej literatury romanistycznej stały się przedmiotem ożywionych badań w związku z wielkim powojennym międzynarodowym przedsięwzięciem, którym kieruje prof. E. Genzmer z uniwersytetu monachijskiego. Celem tego przedsięwzięcia jest ponowne wydanie F. K. von Savignyego, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter* w postaci rozszerzonej i gruntownie przerobionej.

Jest jasne, że pełne pcowdzenie wysiłku w kierunku poznania rozwoju nauki zarówno prawa rzymskiego, jak i kanonicznego oraz jej wpływu na rozwój europejskiej kultury prawniczej w średniowieczu zależy od poznania wszystkich pomników literatury romanistycznej i kanonistycznej, kryjących się w dzisiejszych bibliotekach, od ich identyfikacji, ustalenia autora, czasu powstania dzieła itd. Mimo wielkich postępów nauki o książce średniowiecznej i podniesienia wymogów przy redakcji katalogów bibliotecznych, żaden z katalogów z XIX w., a nawet z wieku XX, nie tylko u nas lecz i w całej Europie, nie zadowala specjalistów historii poszczególnych dyscyplin naukowych. Że krytyka dotychczasowych katalogów jest słuszną, świadczą o tym najlepiej raz po raz dokonywane odkrycia dzieł uznanych za zaginione, lub nigdy dotąd nie wspomnianych, a rzucających nowe światło na rozwój danej nauki. Wyczerpujący, poprawny katalog nie może być indywidualnym dziełem nawet wybitnego bibliotekarza. Przy jego redagowaniu muszą współdziałać badacze dziejów poszczególnych dyscyplin naukowych, doskonale orientujący się w swej gałęzi wiedzy i dobrze zaznajomieni z produkcją naukową średniowiecznych autorów. Gdy w wielu krajach prace nad analizą zawartości średniowiecznych rękopisów znajdują pełne zrozumienie, u nas niestety nie słychać, by zostały podjęte przez nasze biblioteki wysiłki nad naukowym opracowaniem bezcennych resztek naszych ongiś bogatych księgozbiorów rękopiśmiennych, uratowanych od tylo-krotnych zniszczeń, które przewaliły się przez ziemie polskie. Bez echa przeszedł u nas mój list ogłoszony w „Nauce Polskiej” (t. XVII, s. 226—228) pt. *W sprawie katalogowania pomników powszechnego prawa kanonicznego i literatury kanonistycznej zachowanych w bibliotekach polskich* (1933) oraz ogłoszony w języku francuskim *Projet d'un catalogue des manuscrits juridiques conservés dans les biblio-*

thèques polonaises (1937)¹. Dotąd o ile mi wiadomo jedynie Pracownia Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk podjęła zespołowe prace nad skatalogowaniem dzieł filozoficznych w średniowiecznych rękopisach polskich.

Wyprzedziła nas nauka czechosłowacka, głównie dzięki wysiłkowi badawczemu wybitnego romanisty prof. M. Boháčka. Śladem jego idzie młodszy badacz Jiří Kejř z Instytutu Nauk Prawnych Czeskosłowackiej Akademii Nauk. Dziejami nauki prawa w nieco późniejszym okresie zajmuje się wreszcie i uzyskuje piękne wyniki czołowy czechosłowacki historyk prawa prof. Václav Vaněček. Na pełne zrozumienie przez tamtejsze najwyższe czynniki naukowe wagi dziejów kultury prawniczej wskazuje fakt, że omawiana praca (podobnie jak i ostatnia publikacja prof. Vaněčka, *Mistr Victorin Cornelius ze Všehrd a další vývoji českého právnictví*) ukazała się w Rozprawach Wydziału Nauk Społecznych Czeskosłowackiej Akademii Nauk.

W omawianej tutaj pracy prof. Boháček zajął się analizą zawartości średniowiecznych rękopisów prawniczych, zachowanych w bibliotece ołomunieckiej.

W nauce europejskiej wiadomo było, że znajdują się w niej pewne cenne pomniki i o nich wielokrotnie wzmiankowano. Nie podjęto natomiast pracy nad należyтым skatalogowaniem całego księgozbioru i stąd nie zdawano sobie sprawy z jego bogactwa. Nie odzwierciedlały bowiem zasobów tej biblioteki ogłoszone drukiem cenne średniowieczne jej inventarze z lat 1413 i 1435. Próby w kierunku odtworzenia na ich podstawie zawartości biblioteki nie mogły dać zadowalających rezultatów na skutek ówczesnej techniki inventaryzacyjnej. Tylko drogą dokładnego zbadania zawartości każdego rękopisu tego rodzaju identyfikacja mogła być przeprowadzona z pożytkiem. Właśnie jednym z ubocznych, lecz doniosłych wyników pracy prof. Boháčka jest jej pomysłowe uskutecznienie. Przy tej sposobności prof. Boháček ustalił, że cały średniowieczny zasób biblioteki ołomunieckiej zachował się niemal bez strat. Dzięki temu sam zespół ten, przez swe bogactwo i wielostronność, będzie ważkim elementem przy kreśleniu dziejów kultury czeskiej w średniowieczu.

Praca prof. Boháčka zestawia nam ołomunieckie pomniki prawa i literatury prawniczej z okresu odnowienia nauki prawa na Zachodzie, a więc *droit savant*, jak trafnie i pięknie określa je nauka francuska. Autor pragnął dorzucić swój wkład w wysiłki dzisiejszej nauki, dążącej do przeprowadzenia pełnego zestawienia wszystkich średniowiecznych dzieł prawniczych w całym świecie, zachowanych do naszych czasów i tą drogą do zdobycia nowych elementów w badaniach nad za-

¹ Głosząc potrzebę katalogowania polskich rękopisów średniowiecznych starałem się w miarę moich możliwości podjąć prace w tym kierunku na ograniczonym odcinku. W 1951 r. w Wstępie do wydawnictwa statutów synodalnych wieluńsko-kaliskich Mikołaja Trąby z 1420 r. podałem w formie katalogu zawartość wszystkich podówczas mi dostępnych rękopisów, które przekazały nam tekst tak ważnej kodyfikacji polskiego prawa synodalnego. Prace te podjąłem sam i stąd identyfikacja niektórych pomników teologicznych i filozoficznych nie jest w pełni zadowalająca; por. *Medievalia Philosophica Polonorum*, nr 1, s. 11—16 (Warszawa 1958), gdzie zrezyfikowano moje ustalenie treści Ms 1435 Biblioteki Jagiellońskiej. W związku z uczczeniem przez naukę 800-letniej rocznicy ukazania się dzieła Gracjana, ogłosiłem w *Studia Gratiana*, t. I, katalog rękopisów polskich zawierających Dekret Gracjana i literaturę dekrystyczną w publikacji pt. *Les manuscrits du Décret de Gratien et des oeuvres des décrétistes conservés dans les bibliothèques polonaises* (1953) Wreszcie w 1951 r. po polsku, w roku 1958 po francusku ogłosiłem opis rękopisu Ms 89 Krakowskiej Biblioteki Kapitulnej, zawierający nie jedno, jak podawał katalog, lecz 12 pomników literatury kanonistycznej i romanistycznej, wszystkie z końca XII w.

sięgiem upowszechnienia dzieł prawnych, ich wzajemnego związku itd. (za czym przyjdą prace nad rolą tych dzieł w szkołach prawa oraz ich wpływie na praktykę sądową zarówno w sądownictwie duchownym jak i świeckim).

Aktualny kierunek prac nad historią nauki prawa na Zachodzie wpłynął również i na układ wewnętrzny omawianej pracy. Prof. Boháček odrębnie informuje o pomnikach prawa i literatury średniowiecznego prawa rzymskiego, a osobno omawia zbiory prawa kanonicznego i związaną z nimi literaturę kanonistyczną. Omawiając dział romanistyczny, porządkuje swój wykład według typów ówczesnej literatury, poczynając od pomników wchodzących w skład justyniańskiego *Corpus iuris civilis* (wraz z dołączaną doń w średniowieczu *Lombardą*, przekazaną przez ołomuniecki rękopis C. O. 210) i glos, którymi były one opatrzone (najbardziej interesujący jest Ms C. O. 273 z licznymi głosami przedakkurcjańskimi), poprzez komentarze stanowiące ogniwo pośrednie między aparatami glos a późniejszymi dziełami szkoły komentatorów, dalej lektury do poszczególnych części kodyfikacji justyniańskiej, następnie summule, pełniejsze od nich summy, aż do dystynkcji i kwestii.

Natomiast zasoby literatury kanonistycznej, bez względu na ich gatunek literacki, łączy w zasadzie z tymi zbiorami prawa kanonicznego, z którymi dany pomnik jest bezpośrednio związany. Zaczyna tedy od Dekretu Gracjana i przechodzi kolejno poprzez *Compilationes antiquae*, Dekretały Grzegorza IX, zbiory dekretalów Innocentego IV i Grzegorza X, kończąc na *Liber Sextus*, Klementynach i małych, prywatnych zbiorach późniejszych dekretalów papieskich. Po ich omówieniu prof. Boháček wymienia zachowane w bibliotece ołomunieckiej dzieła dekretalistów, z reguły bardzo obszerne, które, nie będąc bezpośrednio związane z komentowaniem poszczególnych zindywidualizowanych części *Corpus iuris canonici*, były wynikiem działalności nauczycielskiej ich autorów (lektury itd., między innymi dzieło czeskiego uczonego, profesora uniwersytetu wiedeńskiego z XV w. Jana Polzmachera). Rozdział ten zamyka wymienieniem dzieł związanych z jurysdykcją *pro foro interno*.

W ostatnim rozdziale grupuje prof. Boháček pomniki literatury wykazujące znanstwo u ich autorów zarówno prawa rzymskiego, jak i kanonicznego, które zawdzięczały swe powstanie tendencjom wprowadzenia zasad obu tych praw do ówczesnej praktyki. Wśród nich poczesne miejsce zajmowały różnego typu i różnej objętości traktaty procesowe. Wpłynęły one niewątpliwie na tok postępowania sądowego zarówno przed sądami kościelnymi, jak i świeckimi. Czy w penetracji do prawa świeckiego zasad prawa rzymskiego i kanonicznego odegrały taką samą rolę w tej części pracy przedstawione zbiory kwestii i późniejsze od nich *Consilia* można mieć pewne wątpliwości. Na szczególną uwagę zasługuje dokonana przez prof. Boháčka analiza Ms. C. O. 40, zawierającego cenny zbiór kwestii. Doprowadziła ona do nowych, cennych ustaleń w zakresie wzajemnego stosunku zbiorów średniowiecznych kwestii. Przekonywająca również wydaje się hipoteza prof. Boháčka, że autorem zachowanego w tym rękopisie *Tractatus quaestionum* jest żyjący w drugiej połowie XIII w. legista Homobonus Cremonensis.

Pracę swą kończy prof. Boháček, krótkimi, tymczasowymi uwagami o zachowanych w bibliotece ołomunieckiej pomnikach, których autorami byli czescy prawnicy. Powstały one bądź w związku z ich działalnością jako oficjałów (sędziów biskupich), a mianowicie znanego już czytelnikom *Czasopisma*² Mikulasza Puch-

² Por. moją recenzję z pracy prof. Boháčka, ogłoszonej w t. XI niniejszego *czasopisma* (1959), s. 311—313.

nika, *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* oraz magistra Boreszy, bądź w wyniku działalności penitencjarnej jak Stefana z Uhérič, czy magistra Sandera z Rambowa, właściciela cennych rękopisów prawniczych, których zapewne część tylko przekazał bibliotece ołomunieckiej. Tutaj też mamy wzmiankę o formularzach pism konsystorskich lokalnego pochodzenia (w Ms. C. O. 236 znajdują się fragmenty formularza wrocławskiego) oraz o księdze prawa berneńskiego, prześiąkniętej prawem rzymskim i wykazującej u jej autora, pisarza berneńskiego Jana, dobrą znajomość ówczesnych dzieł prawniczych i panującej podówczas doktryny w zakresie prawa procesowego i karnego.

Rozprawę zamyka niezmiernie pożyteczny i bardzo sumienny wykaz w kolejności alfabetycznej wszystkich wymienionych w rozprawie średniowiecznych prawników (wraz z tytułami ich dzieł z podaniem nie tylko strony rozprawy, na których o nich wspomina, lecz również sygnatury i foliacji rękopisu). Tym samym wykazem zostały objęte dzieła anonimowe, czasami z podaniem ich incipitów, w zasadzie pod tytułami bądź upowszechnionymi w nauce, bądź zaczerpniętymi z nadpisów figurujących w rękopisach. Za bardzo szczęśliwy pomysł należy uznać uwzględnienie w wykazie również nazwisk (imion) autorów poszczególnych glos, z powołaniem się poprzez kolejny numer wykazu alfabetycznego na dzieło, w którym występują glosy danych prawników. Odczuwa się natomiast brak zestawienia sygnatur opracowywanych rękopisów.

Oto krótki przegląd zawartości pracy prof. Boháčka, za którą wdzięczna mu będzie z pewnością cała nauka historycznoprawna. Jego studium będzie wyzyskane nie tylko przez coraz liczniejszych badaczy średniowiecznej literatury prawniczej, lecz również przez szerokie koła historyków kultury. Poprzez notatki prawnicze, analizę pisma i miniatur, badanie pecji, wreszcie treści pomników prof. Boháček zwraca uwagę na kontakty czeskiej nauki średniowiecznej z głównymi ówczesnymi ośrodkami nauki europejskiej we Włoszech północnych i południowych oraz we Francji. Z jego pracy można wyciągnąć wnioski co do kierunków zainteresowania czeskich prawników przed i po powstaniu Uniwersytetu Karola w Pradze, o stopniu ówczesnej kultury prawniczej. Gdy w przyszłości i nauka polska, śladem nauki czeskiej, żywiej zainteresuje się dziejami naszej kultury prawniczej, szczupła rozmiarami lecz bogata w treść i ustalenia rozprawa prof. Boháčka będzie musiała być pilnie studiowana i wyzyskana.

ADAM VETULANI (Kraków)

Vaclar Vaněček, *Mistr Victorin Cornelius ze Všehrd (ca 1460—1520) a další vývoji českého právnictví, k 500 výročí Všehrdova narození*, Rozprawy Československé Akademie Věd, Řada společenských věd., R. 70, z. 9, Praha 1960.

Profesor Vaněček poświęcił swą pracę znanemu prawnikowi czeskiemu epoki wczesnego renesansu, Mistrzowi Wiktorynowi Korneliusowi ze Všehrd. Rodem z Chrudimia, gdzie posiada dziś pomnik, był Mistrz Wiktoryn autorem dzieła pt. *O práviech, súdiech, deskach země české knihy devatery*. Pochodzenia mieszczańskiego, był Wiktoryn, początkowo wykładowcą (1483) i dziekanem na Uniwersytecie Karola w Pradze, potem urzędnikiem sądowym. W 1483 r. otrzymał od króla herb i tytuł „ze Všehrd”. Swe główne dzieło pisał w latach 1495—1499, drugą redakcję w latach 1502—1508. Wydane ono było dopiero w XIX w. Dzieło to było systematycznym przedstawieniem ziemskiego prawa czeskiego wraz z zaznaczeniem rozwoju historycznego poszczególnych instytucji. Nie zostało ono dobrze przyjęte przez współczesną szlachtę, która zwalczała Wiktoryna za promieszczańskie sympatie.